

УДК 181.161.2

СЕМАНТИКА ДВОЇСТОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ Й ІСТОРИЧНА ДВОЇНА

Лиса Г.І.

кандидат філологічних наук, доцент

Київський національний лінгвістичний університет

hlysa@live.com

Згідно з гіпотезою існування семантичної категорії двоїстості, висловленої дослідниками, у статті розглянуто поняття двоїстості і парності в сучасній українській мові як властивість певних сутностей (явищ, предметів, осіб, дій) складатися з двох однотипних або протиставлених складників (якостей, властивостей, ознак), бути вираженими двома формами. Встановлено зв'язок і спадковість цих понять з історичною категорією двоїни відповідно до її основних виявів у давньоруській мові – в іменниках – назвах парних предметів, зокрема симетричних частин і органів живих істот, та в конструкціях з числівником два. З'ясовано семантико-синтаксичні зрушення в категорії двоїни, які вплинули на її сучасний вияв. Встановлено відмінність значення парності в давній і сучасній українській мові, що відбулося в лексикографічному оформленні назв парних предметів та конструкціях малого квантитативу, накреслено перспективи дослідження семантики парності в традиційних формулах-синтагмах в сучасній українській мові.

Ключові слова: категорія двоїстості, парності, двоїна, вільна двоїна, іменники – позначення парних предметів, зв'язана двоїна, малий квантитатив.

THE VALUE OF DUALITY IN THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE

Lysa H.I.

PhD in Linguistics, Associate Professor

Kyiv National Linguistics University

The article discusses the means of expressing the category of duality in the modern Ukrainian language. The purpose of the article is to define the means of expressing the concept of duality and duality in the modern Ukrainian language, its connection with the historical category of dual number.

The ideas about the origin and consolidation of the concept of pairing and duality of well-known linguists are analyzed and taken into account. The connection and differences between the manifestations of these concepts in the old Russian and modern Ukrainian language, their production from the two main representations of the category of dual number – the dual number and the value of pairing in the names of paired objects and in designs with numerical two / both; the peculiarities of the manifestation of the meaning of pairing in the names of paired objects, in particular the organs and body parts of living things and paired objects, which affected their lexicographical design in modern lexicographic works. The numerical value of these items is manifested in the juxtaposition of objects through their dismemberment / non-dismemberment: the plural indicates some, accurate or inaccurate, the number of discrete objects, the only number represents subject as something holistic.

Forms of multiple noun names – the names of paired objects used without numerical, can have the meaning of undismembered and dismembered plurality, and together with numerical – only the value of dismembered plurality, conveying two concepts of plurality (additive and completive plural), expressing two opposing understandings of the part and the whole.

The peculiarities of the manifestation of the category of duality in combinations with numerical two – three, the formation of the structures of the so-called small quantitativa,

the effect on its grammatical design of the ancient dualistic number in such combinations. The residual forms of the ancient dual number in the modern Ukrainian language and their semantic differences from the primary forms are taken into account – a change in the meaning of duality by the meaning of plurality.

Prospects for the study of the semantics of parity, duality in traditional syntagma formulas in the modern Ukrainian language are outlined.

Keywords: dual number, free dual forms, the nouns-names of twin objects, small quantitativa, paired relationship.

Поняття “семантична категорія” було визначене А.В. Бондарком і конкретизоване у працях мовознавців, зокрема Л.Н. Степанова (2012) виділила семантичну категорію двоїстості, яку дослідниця звичайно розглядала як властивість певних сутностей (явищ, предметів, осіб, дій) складатися з двох однотипних або протиставлених складників (якостей, властивостей, ознак), бути вираженими двома формами, і критеріями виділення семантичної категорії двоїстості дослідниця вважає самою природою таких білатеральних утворень, що мають і мовний, і смисловий зміст, їхні категорійні ознаки реалізуються у варіантах мовних значень, проте граматикизованого ядра цієї категорії в сучасній мові немає, але занепад дуалю не означає втрату семантичної категорії двоїстості (с. 57–58). Уявлення про двоїстість, на думку В.Г. Таранця (1999), засвідчене з найдавніших часів, спочатку виявлялося як “найбільш просте одномірне протиставлення, що виявляється в парних предметах, це, наприклад, руки, очі, ноги, права – ліва сторона людини чи тварини; земля і небо, місяць і сонце, зміна дня і ночі, схід і захід сонця і місяця і таке інше... Поняття цілісності й бінарності навколишньої дійсності і її речей та явищ є найдревнішими характерними рисами мислення первісної людини... з одного боку, існування у свідомості людини поняття про цілісність світу, від якого невіддільна людина, і з іншого, усвідомлення нею розчленування цілого, двоїстості реального і уявного світу... Таке розуміння пронизує також все наступне життя людини і досить чітко представлене у древніх пам’ятках багатьох народів...” (с. 26–27).

Найбільш систематизованим мовним вираженням семантичної категорії двоїстості в граматикизованій формі історично була субкатегорія двоїни, наявна в давньоруській та деяких інших давніх і сучасних мовах (Степанова, 2012, с. 58), тобто ментально-мовне розуміння двоїстості щільно пов’язане з поняттям *два* та історичною субкатегорією двоїни (Будунова, 2007, с. 1). Мета статті – встановити засоби вираження поняття двоїстості в сучасній українській мові, з’ясувати спадковість категорії парності і давньої категорії двоїни.

Більшість дослідників історії двоїни пов’язували її походження з позначенням парності, двоїстості одного предмета, єдності предмета в двох його складниках і поступового розвитку в граматику категорію для позначення будь-яких двох предметів; зокрема з числівником “два” (напр., В. Гумбольдт, Б. Дельбрюк, К. Бругман, А. Белич, А. Достал, Л. Теньєр, С. Обнорський, А. Йорданський, М. Єрмакова, Й. Дітц, О. Жолобов та ін.). Саме “парносиметричність антропометричного простору” лягли в основу формування розуміння двоїстості, а відтак і категорії двоїни (Д. Будунова, М. Ельсон, О. Жолобов). Дослідження семантичної двоїни цими та іншими вченими показали її зв’язок з двома основними значеннями – парністю та двоїстістю, що, на думку Д.М. Будунової (2007), може розумітися як “цілісність / розділеність”, розчленованість / нерозчленованість, передаючи сутність природної парності, яка лежить в основі концепту “два” (с. 2). Тобто значення парності не було лише кількісним уявленням це була якісна кількість, тому що парні предмети як якісне повторення один одного утворюють єдність сумісним утіленням симетричної просторової конфігурації (Жолобов, 2001, с. 99–100; див. ще: Лиса, 2006, 2019).

У давньоруській мові граматицизмом втіленням семантики парності, двоїстості була субкатегорія двоїни, відображена в двох основних типах граматицизму двоїни – вільної та зв’язаної. Саме

уявлення про парність предмета підтримувало поняття двоїстості, чим і пояснювалася його стійкість (Іванов, 1978, с. 28), “йому відповідають два взаємопов’язані типи граматичної номінації – кількісно-предметна, позначення природних парно-симетричних предметів, і лічильно-кількісна, позначення двох випадково пов’язаних предметів” (Будунова, 2007).

У сучасній українській мові поняття *двоїстий*, *двоїстість* і *парний*, *парність* не збігаються, що засвідчує СУМ: ДВОЇСТИЙ, а, є. 1. Пов’язаний з двома різними якими, які часто суперечать одна одній; суперечливий. 2. Який має в собі ознаки або властивості двох різних предметів // Який складається з двох однакових частин: подвійний, двійчастий. ДВОЇСТІСТЬ, тості, ж. Властивість за знач., двоїстий 1 (1971, т. 2, с. 222). ПАРНИЙ, а, є. 1. Який становить з іншими пару (див. пара *). Парний чобіт; II Який складається з двох однакових предметів, частин. 2. Яких запрягають разом, в одну упряжку (про коней, волів) // Запряжений парою коней (про екіпаж); // Який править упряжкою з двох коней (про візника). 3. У якому беруть участь двоє // Признач. для користування двома особами. 4. Який ділиться без остачі на два (про числа); кратний двом // Який позначається числом, що ділиться на два. ПАРНІСТЬ, ності, ж. Абстр. ім. до парний 1 (1975, т. 6, с. 72).

Семантика парності в сучасній українській мові передається лексико-семантичною групою іменників – позначень парних предметів, проте й тут це значення виражене досить слабо, хоча деякі назви парних сукупностей мають форми множини, похідні від давньої двоїни (напр., в літературній мові *рукава*, *вуса*, *очі*, *плечі*, *очима*, *плечима*, в діалектах це представлено ширше: *руці*, *брові*, *коліні*, *дві оці*, *бровима*, *ноздрима*, *грудима*, *крилима* тощо (Грунський, Ковальов, 1931, с. 111–112, 127, 162–163). Такі “нерегулярні плоральні форми назв парних предметів, насамперед парних частин тіла, зокрема в російській мові, наприклад, *бока*, *глаза*, *колени*, *плечи*”, вважають відображенням вільної двоїни (Будунова, 2007).

Первісно двоїна назв парних предметів виражала значення єдності предмета у двох його однорідних або симетричних, пов’язаних один з одним складниках, у якій вони не втрачають своєї самостійності і функціональної окремішності (Белиґ, 1932; Йорданский, 1960 та ін.), тобто іменники – назви симетричних органів чуття мали форму двоїни, позначаючи “парний орган зору”, “парний орган слуху”, “парний орган мовлення” тощо, оскільки вказували “на природну симетричну організацію людини, передавали особливості сприйняття антропологічного простору” (Жолобов, 1991, с. 41), і значення парності таких назв було елементом лексичної семантики, що розчинялося у значенні двоїстості (Шульга, 1985, с. 222).

Назви парних предметів становили окремі семантичні групи за певними відтінками парності: 1) пару утворюють два самостійних предмети, не протилежні як щось зовсім відмінне від їх єдності (*роуцѣ* – *роука*, *берега* – *берегѣ* і под.); форма множини таких іменників указувала на невизначену роздільну множинність з необов’язковим розподілом на пари; 2) парність становить єдність, поза якою окремі частини не існують, тобто єдність предмета, що складається з двох частин (напр., назви симетричних органів, що виражають, наприклад, поняття “нутроці” – *ладвиѣ*, *плюшга*); їхня форма множини звичайно дистрибутивна, яка вказує на більше ніж одну парну сукупність предметів (Панфилов, 1977, с. 258); 3) нерозчленована парність, тобто один предмет, складений з двох частин (як правило, назви знарядь та інструментів, напр., *каѣштѣ*, *ножица*, *ножа* тощо), і множина вказувала на деяку кількість таких предметів. Семантичні зрушення зумовили морфологічні зміни граматичного категорійного значення категорії двоїни, що засвідчене найдавнішими старослов’янськими та давньоруськими пам’ятками (Детальніше про це див.: Лиса 2006, 2010).

У сучасній українській мові частина таких назв належать до плуративів, деякі з них, виражаючи значення парності, відзначаються своєрідністю при творенні числових форм, іноді зі зміною семантики, наприклад, словоформа *груді* “грудина” із звичайною флексією -и, історично спільною для двоїни та множини іменників колишніх і-основ, у значенні “жіночі груді” має форму однини *грудь* та множини *груді*; іменник з тим самим значенням *пърси*

в сучасній мові утворює форми *перса* і *перси*; іменник *двері* (< **ДВЬРИ**) в ор. мн. усталює колишню форму двоїни *дверима*, іменник *очі* – давня форма двоїни і-основ, що в сучасній мові визначається як форма множини, але у сполученні з числівниками *два*, *три*, *чотири* закріплено форму *ока* (два ока) – закономірна форма множини іменника середнього роду, яка не вживається в цій функції в сучасній українській мові. Зрідка іменники чоловічого роду мають паралельні форми називного множини – на *-а* та на *-и* (*рукава* – *рукави*, *вуса* – *вуси*, *повода* – *поводи*); деякі іменники, що позначають предмети, складені з двох елементів, виражаючи одиничність, єдність у формі множини, генетично пов'язаної з колишнім дуалем, теж зберігають семантику парноскладеності (форми таких іменників деякі науковці визначають як парний рід (Горпинич, 2004, с. 52)).

Сучасна українська мова має значно ширший інвентар іменників – назв парних предметів, поповнившись питомими і запозиченими лексемами – назвами взуття, одягу, прикрас, спортивних знарядь тощо. Значення кількості в таких іменників визначається їхньою відповідністю кількісному вияву позначуваних ними предметів у позамовній дійсності – розчленована сукупність однотипних предметів і цілісна сукупність: найменування парного органа, частини тіла живого організму або предмета, складеного з двох частин (прикраси, взуття, одяг, інструменти тощо), та певна визначена чи невизначена кількість таких цілісних сукупностей. Назви предметів, які становлять собою нерозкладну єдність – один предмет, складений з двох частин (назви деяких знарядь, одягу і под., які не можна розкласти на окремі незалежні елементи без знищення самого предмета, або іменники т. зв. предметної множинності), у сучасній мові належать до плуративів, тобто мають лише форму множини, яка передає значення і множини, і однини (напр., *уста*, *ножиці*, *обценьки*, *кліщі*, *двері*, *штани* і под.).

На відміну від давньоруської мови в сучасній українській мові відбуваються не кількісні зміни значення двоїни до одного з її часткових значень, а якісне зрушення, тобто форми двоїни і форми парності наповнені різним змістом: у сучасному значенні парності актуалізується і морфологічно позначене не поняття про два предмети, як у давній двоїні, а поняття про паристість, парноскладеність, парнозбірність як властивість предметів, незалежну від їх кількості, таким чином, форми двоїни і форми парності, як зазначає М. Шульга (1985), яка аналізувала історію граматичного вираження значення парності в російській мові, враховуючи дані української та білоруської мов та їхніх діалектів, кожні в контексті свого часу наповнені різним змістом, отже, варто говорити про якісно нове граматичне значення; в сучасному значенні парності актуалізоване і морфологічно закріплене не поняття про два предмети, як у давньоруському значенні двоїстості, а поняття про парність складників як властивість предметів, незалежно від їх кількості (с. 218–247). У процесі історичного розвитку ця актуалізація граматичного значення парності виявилася в тенденції до уніфікації форм двоїни назв парних частин тіла, заміні первісних форм дуально деяких іменників аналогічними утвореннями, до того ж, на думку дослідниці, сучасні засоби вираження значення парності не входять до залишків форм двоїни як пережиткових явищ (там само, с. 226).

Числове значення цих назв виявляється у протиставленні предметів за їхньою розчленованістю / нерозчленованістю. Як відомо, множина позначає певну, визначену чи невизначену, кількість дискретних предметів, однина представляє предмет як певну цілісність. Форми множини іменників – назв парних предметів, ужиті без числівників, можуть виражати значення нерозчленованої і розчленованої множини, а разом з числівниками – лише значення розчленованої множини.

Семантична особливість цих назв, неоднозначність їх кількісного вияву, відображена в їх суперечливому лексикографічному опрацюванні сучасними українськими словниками, напр., СУМ за реєстрову форму обирає і однину, і множину, деякі іменники подаються лише в одній формі: або у формі однини (напр., *бік*, *виллиця*, *вуха*, *гомілка*, *губа*, *долоня*, *запонка*,

зап'ясток, зіниця, ікло, каблук, клішню, костур, милиця, крило, крижі, кисть, кулак, лікоть, нарукавник, нирка, онуча, пазуха, плече, підбор, підкова, підметка, підощва, повід, пригорща, п'ясток, п'ятка, рамено, ріг, рука, рукав, рукавиця, скроня, сосок, стопа, стремено, ступня, стулка, устілка, холоша, шпора, целена, щиколотка та інші), або у формі множини (напр., бивні, боти, ботики, ботфорти, бутси, валянки, віжки, вуса, вуси, вусища, гамаші, гетри, калоші, ковзани, кліпси, краги, ланіти, легені, лижі, литаври, наручники, носки, пантофлі, панчохи, посторонки, сандалі, сідниці, тапочки, туфлі, унти, черевики, чоботи, шкарпетки та інші). Можна помітити, що в першій групі переважають назви симетричних частин тіла і органів, а в другій – назви одягу взуття, прикрас тощо, хоча це відображено непослідовно (Про це детальніше див.: Лиса 2007, 2007а, 2013).

Назви парних предметів, на думку Б. Успенського (2004), втілюють дві концепції множинності: 1) адитивна множина – поєднання тотожних складників – принципово відкрита, завжди може бути розширена додаванням нового елемента, тобто має потенціал зростання за рахунок приєднання певної кількості одиничних об'єктів. Так, форма *руки* постає як необмежена сукупність: *рука + рука + рука...* і т. ін. Значення множини словоформи виявляється, таким чином, як вторинне стосовно до значення однини того самого слова: форма множини утворюється від форми однини відповідного слова; 2) комплетивна множина, усвідомлювана як ціле, з якого можуть бути вилучені його складники (напр., *ковзани, віжки, легені*), тоді множина є первинною стосовно до вичленованих з неї елементів і може позначати окремий, одиничний об'єкт (с. 43). Отже, мова йде про два протилежні розуміння стосунку частини і цілого: перше – ціле утворюється з частин і постає як похідне, друге – частина постає представником цілого і є вихідним поняттям. Однорідність полягає в тому, що будь-яка частина, виокремлювана із цілого, у мові позначається так само, що й ціле; тобто мова йде про якісно однорідні складники, які можуть бути різними за своєю кількістю (там само, с. 43–45). Якщо така єдність постає у вигляді пари відповідних предметів, прийнято говорити: *пара чобіт, пара шкарпеток, пара рук* і т. ін., тоді як вислови *багато чобіт, багато шкарпеток* уживані тоді, коли мають на увазі окремі чоботи чи шкарпетки тощо. Такі іменники досить виразно протиставлені за ознакою неозначена множина / означена множина. Це виявляється насамперед у їх поєднанні з числівниками. Виступаючи потенційно множинними, ці назви разом з числівниками набувають значення реальної однини чи реальної множини (Вихованець, Городенська 2004, с. 95). Однина цих іменників може вказувати на окремий предмет, вилучений з певної сукупності, кількісно не визначеної.

Другий тип “класичної” двоїни – зв'язана двоїна, за визначенням А. Белича, – це двоїна в кількісно-іменних сполученнях з числівниками *два / оба* (Белич, 1932, с. 3–12), використання якої зумовлене узгодженням цих числівників з іншими компонентами сполучення. Переважає думка, що двоїна цих конструкцій вторинна за походженням, її основою стали форми двоїни іменників – назв парних предметів (зокрема, А. Белич, О. Іорданський та ін.), хоча деякі дослідники, напр., А. Мейє, В. Дегтярьов та ін., навпаки, уважали двоїну як завжди вживану стосовно до будь-яких двох предметів. Поява кількісно-іменних конструкцій з числівником *два* завжди зумовлена особливими текстово-мовленнєвими обставинами – входженням у лічильно-кількісний ряд, пов'язаний з концептом числа 2 і утворюваний зіставленням з іншими числівниками (Жолобов, 2001, с. 102; Таранець, 2008, с. 75–77). Первісно цей тип двоїни реалізував лічильну або кількісну функцію і становив, за визначенням О.Ф. Жолобова (1997), дуальний квантитатив (**dъva voza*) (с. 45–46), але в результаті узагальнення був утрачений, “дуальне значення було розчинене в більш загальному значенні малої або обмеженої кількості” (Жолобов, 2004). Заміна двоїни множиною при числівнику *два* в давньоруській мові засвідчена пам'ятками з XII – XIII ст., водночас фіксуються дуальні форми при числівниках *три, чотири* та складених числівниках з компонентом *два* (12, 22 тощо), не передаючи значення двоїстості, стосуючись певної кількості предметів (детальніше про це див.: Лиса, 2007).

Форми іменників жіночого та середнього роду, похідні від давньої двоїни, у сполученнях з числівниками два – чотири, засвідчені в багатьох українських говірках усіх трьох наріч (Українська діалектна морфологія с. 114–115; АУМ 2, с. 258, 353; 3, с. 76, 77 та ін.), напр., *дві руці, дві сестри, три корови, дві відри, дві селі*; такі форми різняться наголосом, і в сполученні малого квантитативну закріплені в літературній українській мові та багатьох її діалектах форми множини набувають наголосу двоїни, напр., *дві ба́би* – множина *ба́бі*, *три жі́нки* – множина *жі́нкі*, *два бра́ти* – множина *браті́* і т. ін. Крім того, деякі говори в конструкціях з числівниками два – чотири зберігають форми іменників чоловічого роду на -а типу *два стола, два года*, проте уже не з дуальним значенням, а із значенням множинності, конкретної невеликої кількості. Такі форми можна кваліфікувати як результат взаємовпливу форм двоїни та множини, що, очевидно, був найбільш інтенсивним тоді, коли поряд з формами двоїни вживалися форми множини, і ті й інші із зазначенням множинності, в сучасній мові утворюючи синтаксично нерозкладні сполучення, у яких колишні форми двоїни, втрапивши значення двоїстості, сприймалися як паралельні морфологічні варіанти форм множини (детальніше про це: Лиса, 2007а)

Семантика двоїстості в давньоруській мові виражалася також парними лексичними сполученнями, своєрідними бінарними формулами на взірць *НЕБО И ЗЕМЛЯ, ДЕНЬ И НОЧЬ, ТЬЛО И ДОУША, СТРАХЪ И ТРЕПЕТЪ, ДОБРАЯ И НЕДОБРАЯ, КРОТОКЪ И ТИХЪ, ЧЕСТЬ И СЛАВА, РАДОСТЬ И ВЕСЕЛИЕ*, що були концентрованим засобом утворення нового значення як узагальнення часткових значень, супроводжуваним його “сакральною ідеалізацією, виходячи не з поділу єдиного надвое, а відбиваючи первісну двоїстість субстанції, яка зливається в єдність” (Потебня, 1941, с. 217), і стає єдністю семантичних і структурних характеристик, єдністю у парності – значення нерозчленованої парності з родо-видовими, синонімічними або антонімічними відношеннями у двокомпонентній структурі із сурядним зв’язком (Аверина, 2002, с. 17–18; Артамонова, 2005, с. 28–49). Традиційні парні сполучення зазнають досить помітних трансформацій, насамперед посиленням одного з компонентів, з’являються досить неочікувані подвоєння, які виходять за межі традиційних, що виявляється не в лексичних елементах, а в їхньому синтаксичному поєднанні і функції, значно посилюється і розвивається атрибутивність, розширення традиційних атрибутивних сполучень за рахунок означень, що фіксується і давньоруськими, і староукраїнськими текстами (Лиса, 2011). Такі бінарні сполучення в сучасній українській мові та їх стосунок до семантичної категорії двоїстості може стати предметом подальших досліджень, враховуючи їх особливий символізм, давній зв’язок з народно-язичницькою та християнською символікою, здатність виступати додатковим семантичним способом створення художньої образності.

Література

- Аверина, С.А. (2002). Бинарные сочетания в агиографических текстах (на материале псковских житий). *Материалы XXXI Всерос. науч.-метод. конф. преподавателей и аспирантов, 11–16 марта 2002 г.* Санктпетербург. 2.
- Артамонова, М.В. (2005). *Парные именованя в древнерусском тексте* (Дис. канд. филол. наук). Владимир.
- АУМ (1984–2001). *Атлас української мови в 3 томах*. Київ: Наукова думка.
- Белић, А. (1932). *О двојини у славенским језицима*. Београд.
- Будунова, Д.М. (2007). О семантике двойственного числа. *Материалы IX межвузовской научно-практической конференции “Человек, государство, общество: традиционные проблемы и новые аспекты”*. Взято з URL : pandia.ru.
- Вихованець, Р.І., Городенська, К.Г. (2004). *Теоретична морфологія української мови*. Київ: Пульсари.
- Горпинич, В.О. (2004). *Морфологія української мови*. Київ: Академія.

- Грунський, М., Ковальов, П. (1931). *Історія форм української мови*. Харків.
- Жолобов, О.Ф. (1997). *Древнерусское двойственное число в общеславянском контексте*. Казань.
- Жолобов, О.Ф. (2004). *К истории малого количественного и форм множественного числа на –а*.
Взято з: <https://cyberleninka.ru/>
- Жолобов, О.Ф. (1993). Сдвоенные именованія в древнерусском языке. *Писемні пам'ятки східнослов'янськими мовами XI – XVIII ст.* (с. 99–102). Київ.
- Жолобов, О.Ф. (2001). Древнеславянские числительные как часть речи. *Вопросы языкознания*, 2, 94–110.
- Иванов, В.В. (1978). *Чет и нечет. Асимметрия мозга и знаковых систем*. Москва: Сов. радио.
- Иорданский, А.М. (1960). *История двойственного числа в русском языке*. Владимир.
- Лиса, Г.І. (2019). Концепт двоїстості: центри мотивації (на матеріалі давньоруських пам'яток XI – XIII ст.). *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ*. Київ: КНЛУ, 37, 57–66.
- Лиса, Г.І. (2006). До історії граматичної категорії числа в українській мові. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ*. Київ: КНЛУ, 12, 95–102.
- Лиса, Г.І. (2007). Зв'язана двоїна в історії української мови. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ*. Київ: КНЛУ, 14, 118–124.
- Лиса, Г.І. (2007). Лексикографічна інтерпретація іменників – позначень парних предметів у сучасній українській мові. *Вісник КНЛУ. Серія Філологія*, 2007, 10(2), 102–107.
- Лиса, Г.І. (2007а). Статус двоїни в сучасній українській мові. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ*, 15, 78–85
- Лиса, Г.І. (2011). Парні формули-матриці в історії української мови. *Проблеми зіставної семантики*. (с. 258–264). Київ: КНЛУ.
- Лиса, Г.І. (2013). Іменники – позначення парних предметів у сучасній українській мові. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ*. Київ: КНЛУ, 26, 91–99.
- Панфилов, В.З. (1977). *Философские проблемы языкознания*. Москва: Наука.
- Потебня, А.А. (1941). *Из записок по русской грамматике*. (Т. III–IV). Москва.
- Степанова, Л.Н. (2012). О семантической категории двойственности в русском языке. *Уч. Зап. Таврического нац. ун-та им. В.И. Вернадского. Серия : Филология. Социальные коммуникации*. 25 25 (64/1(2)), 56–63.
- СУМ – *Словник української мови в 11 томах*. Взято з <http://sum.in.ua>
- Таранець, В.Г. (2008). *Діахронія мови*. Одеса: Друкарський дім.
- Таранець, В.Г. (1999). *Походження поняття числа і його мовної реалізації (до витоків індоєвропейської прамови)*. Одеса: АстроПринт.
- Українська діалектна морфологія* (1969). Київ.
- Успенський, Б.А. (2004). *Часть и целое в русской грамматике*. Москва: Языки русской культуры.
- Шульга, М.В. (1985). К истории грамматического выражения значения парности в русском языке. *Общеславянский лингвистический атлас: Материалы и исследования*. 1982. (с. 218–247). Москва.

References

- Averina, S.A. (2002). Binarnyye sochetaniia v agiograficheskikh tekstah (na materiale pskovskikh zhytij). *Materialy XXXI Vseros. nauch.-metod. konf. prepodavatelej i aspirantov, 11–16 marta 2002 g. Sankt-Peterbug*. 2.
- Artamonova, M.V. (2005). *Parnyie imenovaniia v drevnerusskom tekste* (Diss. kand. filol. nauk). Vladimir. AUM (1984–2001). *Atlas ukrains'koi mowy v 3 tomah*. Kyiv: Naukova dumka.
- Belych, A. (1932). *O dvojini u slavenskim jezicima*. Beograd.
- Budunova, D.M. (2007). O semantike dvojstvennogo chisla. *Materialy IX mezhvuzovskoj nauchno-prakticheskoy konferencii "Chelovek, gosudarstvo, obshchestvo: tradicionnyie problemy i novuie aspekty aspektov"*. Vziato z URL : pandia.ru.

- Vykhovanets', I. R., Horodens'ka K.H. (2004). *Teoretichna morfologija ukrains'koi movy*. Kyiv: Pul'sary.
- Horpynych, V.O. (2004). *Morfologija ukrains'koi movy*. Kyiv: Akademiia.
- Hruns'kyj M., Koval'ov, P. (1931). *Istoriia form ukrains'koi movy*. Kharkiv.
- Zholobov, O.F. (1997). *Drevnerusskoe dvoystvennoie chislo v obshchslavianskom kontekste*. Kazan'.
- Zholobov, O.F. (2004). *K istorii malogo kvantitativa i form mnozhestvennogo chisla na -a*.
Vziato z <https://cyberleninka.ru/>
- Zholobov, O.F. (1993). Sdvoiennye imenovaniia v drevnerusskom jazyke. *Pysamni pam'jatky shkidnoslov'jans'ky my movamy XI – XVIII st.* (s. 99–102). Kyiv.
- Zholobov, O.F. (2001). Drevnerusskii chislitel'nyie kak chast' rechi. *Voprosy jazykoznanii*, 2, 94–110.
- Ivanov, V.V. (1978). *Chet i nechetem. Asimetriia mosga i znakovykh sistem*. Moskva: Sov. radio.
- Iordanskij, A.M. (1960). *Istoriia dvoystvennogo chisla v russkom jazyke*. Vladimir.
- Lysa, H.I. (2019). Koncept dvoistosti: centry motyvatsii (na materialy davn'orus'kyh pam'jatok XI – XIII st.). *Naukovyj vasnyk kafedry UNESKO KNLU*. Kyiv: VC KNLU, 37, 57–66.
- Lysa, H.I. (2006). Do istorii hramatychnoii kategorii chysla v ukrains'kij movi. *Naukovyj vasnyk kafedry UNESKO KNLU*. Kyiv: VC KNLU, 12, 95–102.
- Lysa, H.I. (2007). Zv'jazana dvoiiina v istorii ukrains'koi movy. *Naukovyj vasnyk kafedry UNESKO KNLU*. Kyiv: VC KNLU, 14, 118–124.
- Lysa, H.I. (2007). Leksykografichna interpretaciia imennykiv – poznachen' parnykh predmetiv u suchasnij ukrains'kij movi. *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho lnhvistychnoho universytetu. Seriia Filolohiia*. 10 (2), 102–107.
- Lysa, H.I. (2007a). Status dvoiny v suchasnij ukrains'kij movi. *Naukovyj vasnyk kafedry UNESKO KNLU*. Kyiv: VC KNLU, 15, 78–85
- Lysa, H.I. (2011). Parni formuly-matryci v istorii ukrains'koi movy. *Problemi zistavnoi semantiki*. (s. 258–264). Київ: КНЛУ.
- Lysa, H.I. (2013). Imennyky – poznachenn'a parnykh predmetiv u suchasnij ukrains'kij movi.. *Naukovyj vasnyk kafedry UNESKO KNLU*. Kyiv: VC KNLU, 26, 91–99.
- Panfilov, V.Z. (1977). *Filisofskie problemy jazykoznanii*. Moskva: Nauka.
- Potebnia, A.A. (1941). *Iz zapisok po russkoj grammatike*. (t. III–IV). Moskva.
- Stepanova, LN. (2012). O samanticheskoi kategorii dvoystvennogo chisla v russkom jazyke. *Uch. zap. Tavricheskogo nac. Un-ta im. V.I. Vernadskogo. Seriia : Filolohiia. Social'nye komunikacii*. 25 (64/1(2)), 56–63.
- SUM – *Slovyk ukrains'koi movy v II tomakh*. Vziato z <http://sum.in.ua>.
- Taranec', V.H. (2008). *Diachroniia movy*. Odesa: Drukars'kyj dim.
- Taranec', V.H. (1999). *Pohodzhennia poniattia chysla i jogo movnoi realizacii (do vyrokiv ibdoieuropejs'koi pramovy)*. Odesa: AstroPrynt.
- Ukrains'ka dialektna morfologia* (1969). Kyiv.
- Uspenskij, B.A. (2004). *Chast' i celoie v russkoj grammatike*. Moskva: Jazyki russkoj kul'tury.
- Shul'ga, M.V. (1985). K istorii grammaticheskogo vyrazheniia znacheniia parnosti v russkom jazyke. *Obshchslavianskij lingvisticheskij atlas: Materialy iissledovaniia. 1982.* (s. 218–247). Moskva.